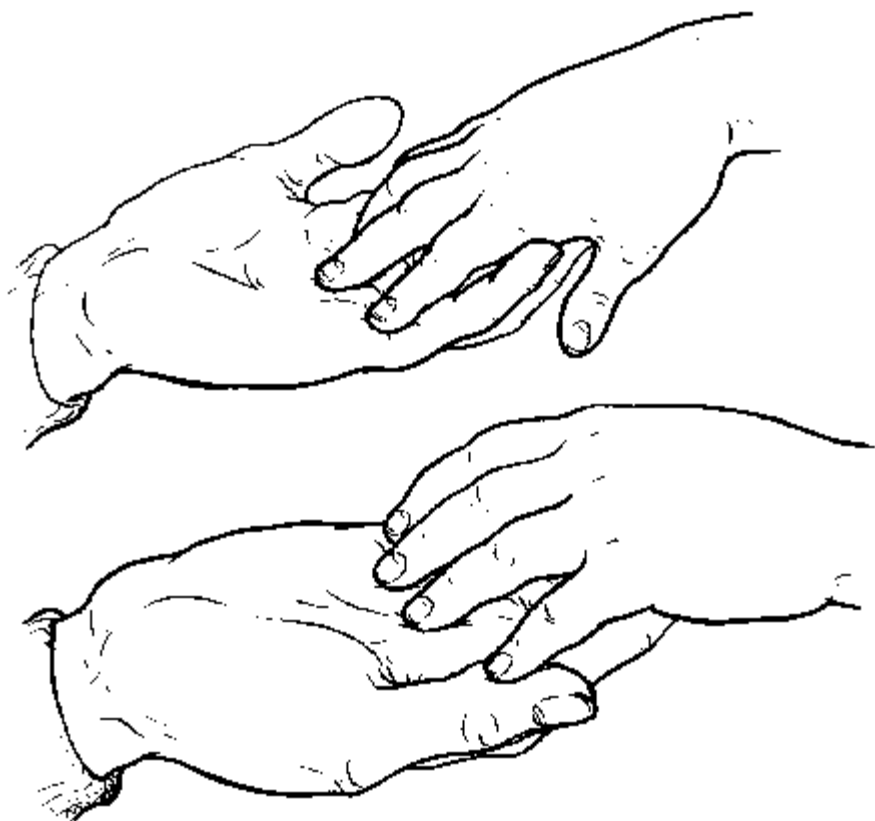

Att "tala" händernas språk från hand till hand

Av Barbara Miles

Efterord av Harlan Lane

Illustrationer av Rebecca Marsh

Talking the Language of the Hands to the Hands

By Barbara Miles

1998

Artikeln är utgiven på engelska av:

DB-LINK

345 N. Monmouth Ave

Monmouth OR 97361

Att tala händernas språk från hand till hand

Denna publikation är översatt och eftertryckt till svenska med tillåtelse av DB-LINK

Svensk översättning: Kerstin Arman,

Specialpedagogiska Institutet – Resurscenter dövblind, Gnesta

POSTADRESS: BOX 47, 646 21 GNESTA BESÖKSADRESS: ÅSGATAN 13

TELEFON: 0158- 264 37

E-post: rc.dovblind@sit.se

Förord till svensk utgåva

Barbara Miles är från USA och arbetar som konsulent, lärare och skribent. Hon har stor erfarenhet av arbete med dövblinda personer i alla åldrar och på olika funktionsnivåer. Hon har en amerikansk masterutbildning i dövblindpedagogik från Boston College. Barbara Miles deltar ofta som handledare vid regionala, nationella och internationella seminarier om kommunikation med dövblinda barn. Hennes artiklar är utgivna i bl. a "the Journal of Vision Impairments and Blindness", "Deafblind Educational" och i ytterligare fackliga amerikanska nyhetsbrev.

Genom sitt konsulentarbete hjälper Barbara Miles dövblinda barn att få möjlighet att kommunicera med omvärlden. Hon gör det genom att vägleda barnen, deras föräldrar, lärare och andra professionella utifrån olika angreppssätt inom kommunikation. Hennes mål är att inspirera de människor hon arbetar med, och visa dem nya perspektiv i kommunikationen och arbetet med dövblinda människor.

Tillsammans med Marianne Riggio har Barbara Miles 1999 givit ut boken: "Remarkable Conversations: A Guide to Developing Meaningful Communication with children and Young Adults who are Deafblind".

Resurscenter Dövblind tackar på detta sätt Barbara Miles och DB-LINK för att vi fått lov att översätta denna betydelsefulla artikel till Svenska.

Oktober 2002
Kerstin Arman
Specialpedagog vid Resurscenter Dövblind i Gnesta

Att "tala" händernas språk från hand till hand

Av Barbara Miles

Svensk översättning – Specialpedagogiska Institutet, Resurscenter Dövblind

Händernas betydelse för personer som är dövblinda

Människor som inte kan se eller höra – eller som saknar en betydande del av dessa sinnen – ska ges möjlighet till kompensation för den viktiga information som dessa sinnen normalt ger. Enligt Harland Lanes ska man erbjudas "en modalitetsrelevant sinnesstimulering" (1997). Vanligast är det händerna som övertar ögonen och öronens funktion för den dövblinde. Harland Lane och Oliver Sacks menar att hjärnan är ytterst plastisk. När ett sinne används mycket är hjärnan i stånd till en mer effektiv och uttömmande information från detta sinne. Människor som i stor utsträckning använder sina fingrar som t ex Braille-läsare eller stränginstrumentmusiker "visar tecken på en ökad kortikal representation av fingrarna" (Lane, 1997). Dessutom kan de områden av hjärnan som tidigare var menade för enbart visuella eller auditiva processer överta bearbetning av taktil information och därigenom bidra med mer hjärnkapacitet till "händernas uttryck". På detta sätt kan dövblindas händer, utöver den sedvanliga funktionen som instrument, bli nyttiga och intelligenta sinnesorgan som tillåtet människor utan syn och hörsel att få tillgång till objekt, människor och språk som annars skulle vara oåtkomliga för dem. Hjärnan är som mest plastisk smidig när barnet inte är så gammalt. Därför är det viktigt att tänka på att ju tidigare ett dövblint barn kan lära att använda sina händer som fina justerade mottagare, desto större är sannolikheten att barnet kommer att använda händerna optimalt för att få information.

Händernas roll är ofta extra betydelsefull för dövblinda. De ska inte bara vara instrument (som de är för alla, som kan använda sina händer) och sinnesorgan (för att kompensera för avsaknad av syn och hörsel) utan de ska också vara personens "röst" eller personens primära uttrycksmedel. Teckenspråk och gester blir ofta huvudvägen för expressiv kommunikation. För denna uppgift ska händerna vara övade på ett enastående sätt. De ska vara i stånd till att uttrycka tonfall, nyansera och stryka under betydelser samtidigt som de också ska kunna forma ord.

I och med att händerna för en dövblind är så viktiga som både instrument, sinnesorgan och röst, är det nödvändigt för lärare, föräldrar och andra i de dövblindas närmiljö att vara extra lyhörda och följsamma när det gäller händerna. De måste lära sig att "läsa" händerna på dövblinda och samspela med dem, för att säkerställa den bästa utvecklingen. De måste lära sig att presentera information så att den är tillgänglig för händerna eftersom detta ofta är den enda bestående sinneskanalen. De måste "tala händernas språk från hand till hand" och "läsa händernas språk från hand till hand".

För kunna göra detta på bästa möjliga sätt är det viktigt att förstå vilken roll händerna spelar i den allmänna utvecklingen, i utvecklingen hos barn som är blinda, och hos barn som är döva. Denna förståelse hjälper pedagoger, föräldrar och vänner att interagera (samspeka) så bra som det är möjligt med hänsyn till händernas utveckling hos en person som är dövblind.

Händernas roll i den tidiga utvecklingen

För alla människor sker utvecklingen av våra handfärdigheter samtidigt med utvecklingen av vår uppdykande känsla av "själv" i världen. Tack vare vår växande förmåga att använda våra händer som instrument, blir vi mer förtrogna med vår kapacitet att reagera på objekt och personer, att utforska, att röra oss ut i världen. Det finns nog ingen som har illustrerat detta bättre än Selma Fraiberg i boken "Insights From the Blind" från 1997. Mycket av det hon och hennes kollegor lärt om normal utveckling fick de förståelse för, först när de fick möjlighet att observera utvecklingen hos några få blinda barn. Deras observationer av dessa barn fick dem att reflektera över hur barn i allmänhet använder sina händer och hur händer bidrar till individens växande.

Händerna hos nyfödda har ännu inte blivit instrument. De hålls vanligtvis i skulderhöjd på var sida om kroppen och utför slumpartade, reflexmässiga rörelser. De följer den toniska nackreflexen, där en samtidig utsträckning av handen och vridning på huvudet mot handen sker. Denna reflex ger babyn möjlighet att titta på sin egen hand (Fraiberg, sid. 150). Den toniska nackreflexen försvinner när huvudets mittlinjeorienteringen stabiliseras och barnet tillfälligt för samman händerna vid kroppens mittlinje till ytterligare taktill och visuell stimulering och fingrarna experimenterar med beröring, rörelse och gripreflex. Först när barnet börjar koppla samman den visuella erfarenheten av händernas och armarnas rörelse med de svarande proprioceptiva muskulära erfarenheterna är det möjligt för barnet att själv kontrollera händernas rörelser. Räcka ut, gripa, släppa och kasta – barnet utför alla dessa rörelser om och om igen, alltmedan det erfar sig själv mer klart som ett väsen, i stånd att påverka omvärlden.

I andra halvan av det första året uppnås öga –handkoordination och möjlighet att sträcka ut och gripa, som är den avgörande motivationen för utforskning. Barnet ser ett objekt eller en person och gör en rörelse mot objektet eller personen för att gripa. Händerna och ögonen för barnet ut i världen, utanför dess egen kropp. Att krypa och gå, ger belöning i sig själv, då barnet får flera idéer om världen och blir mer förtrolig med erfarenheten att vilja utforska och påverka den.

Händerna spelar också en avgörande roll för språkutvecklingen, då dessa för alla barn ett är viktigt instrument att uttrycka sig med. De flesta har någon gång mött stolta föräldrar som visat upp sitt barn som nyss lärt sig vinka eller kasta en slängkyss. Sådana gester är ofta "förebud" om de första talade orden. Kanske är den viktigaste gesten i språkutvecklingen den att peka. En mamma som pekar på ett objekt och ger det ett namn ("Titta! Vovven!") etablerar gemensam uppmärksamhet och försäkrar sig om att hon och barnet fokuserar på samma sak. Ett litet barn som håller på att lära sig sitt första ord, använder pekningen samtidigt som hon tittar på sin mamma eller en annan vuxen, igen och igen, för att få bekräftelse på sin nya erfarenhet att kunna namnge något. Denna pek-gest har sitt ursprung i att sträcka ut efter något, som i sin

tur har sin upprinnelse i öga-hand koordinationen. Det är denna utveckling av handens färdigheter som lägger grunden för tillägnande av språket hos alla barn.

Händernas utveckling hos blinda barn

Situationen är klart annan för det barn som inte kan se. För det första ger den toniska nackreflexen, att så småningom kunna föra samman händerna till mittlinjen, ingen visuell stimulans. Oavhängigt av de instinktiva reflexrörelserna, kommer det av denna anledning ta mycket längre tid för händerna att komma under medveten kontroll och agera som instrument för barnets önska och vilja. Utan syn är det faktiskt en enorm uppgift för ett barn att lära sig använda sina händer som instrument och differentierat organ för perceptionen.

Selma Freiberg lade i sina observationer märke till – först hos en pojke som heter Peter, och därefter hos många andra blinda skolbarn – att händerna på dessa barn ofta var i typisk babyposition, i skulderhöjd, tillsynes omedvetna om sina egna möjligheter. Många blinda barn är sena i sin utveckling att kunna föra ihop sina händer till mittlinjen och också långsamma i att utveckla intentionell (medveten) behärskning av att kunna sträcka ut och att gripa.

Fraiberg lade också märke till att Peters och andra blinda barns händer under lång tid uppförde sig som ”mun”. De grep, ”bet” och naggade mycket med sina händer, som om de var tänder. Deras händer användes på samma sätt som små barn använder munnen, för att ”smaka” på, att omsluta dem helt. Deras händer fungerade som instrument, men grova; det krävde mycket övning och utveckling innan de fann ”glädje i manuell utforskning av objekt” (sid. 33). För att Peters händer skulle kunna bli de sinnesorgan han behövde, det vill säga självständiga instrument i förhållande till munnen, men inriktade på att utforska världen, verkade Peter behöva gå igenom ett stadium där han använde dem till att kasta saker, på ett mer och mer fokuserat sätt. Selma Fraiberg menar att denna kaströrelse kan vara ett led i ”en process, som handlade om att utskilja rörelseapparatsens muskler från munnen” (sid 47) Hon lade märke till att seende barn (de flesta genomgår en liknande med kortare kastfas) börjar lära att röra sig oavhängigt av detta stadium, om de får möjlighet att använda sina benmuskler, använda sin fysiska aggressivitet och kompetens på ett positivt sätt. Barnet som är blint och som inte har lärt sig att röra sig ut i världen (därför att det ännu inte har blivit lockad av objekt ”därute”) är kanske som i Peters situation. Peter har inte heller lärt sig använda de stora muskelgrupperna som utlopp för sin aggression. Han måste därför använda sina händer och sin mun som utlopp för energi. Fraiberg upptäckte att när Peter blev uppmuntrad att kasta, gjorde han det på ett mer och mer fokuserat sätt och hans aggressioner mot människor som fanns i hans närhet dämpades snabbt.

Händerna får ytterligare en monumental uppgift hos det barn som är född blind. Barnet måste etablera objektpermanens med omvärlden utan syn. Det blir tvingat att finna ut att det finns existerande objekt avskilt från sin omedelbara upplevelse av dem. Händerna och öronen är barnets enda pålitliga medel att göra detta. Hos ett normalt utvecklat barn, som kan se och höra, uppnås detta genom koordination av alla sinnen. Ett objekt som barnet sett, rört och möjligtvis hört och luktat på kan följas med ögonen, under tiden det försvinner – kan höras när det är utanför synfältet och kan lokaliseras med ögonen när barnet hört. Dessa erfarenheter/upplevelser läggs på varandra fram till barnet (normalt i nio månaders ålder) är förtroligt med existensen

av objekt och människor avskilt från barnet själv och barnet börjar söka efter ett tappat objekt. Tillsammans med etableringen av objektspermanens kommer det ett stort steg i utvecklingen, begreppet "själv". Barnet lär sig att känna att "jag existerar" avskilt från andra och avskilt från objektvärlden.

Ett blint barn utvecklar normalt objektspermanens senare än ett barn som ser. De lär sig gradvis att ljudet från älsklingsleksaker indikerar att saken finns i rummet. Gradvis lär sig barnet också att det kan sträcka ut sig efter detta objekt. Denna medvetenhet lägger grunden till mobilitet, då barnet blir lockad att röra sig ut. Fraiberg har dokumenterat de minutiösa stadier i utvecklandet av objektspermanens i sin beskrivning av en liten pojke som hon kallar Robbie. I kulmineringen av denna process, i en ålder av 10 månader och 10 dagar observerades Robbie första gången röra vid ett objekt på ett utforskande sätt. I stället för att banka på eller gripa det, hamra med det, tappa eller kasta det så indikerade hans fingrar att han till slut fått idén "att det är något som har kvalitet i sig själv oavhängigt av hans egen aktivitet" (sid 192). Omkring 3 veckor senare sträckte sig Robbie för första gången efter ett objekt endast på grund av ett ljud och tre dagar senare kröp han för första gången. Vad som förde till det verkliga genombrottet för denna lilla pojke, var veckors och månaders experimenterande och lek, i vilken han lärde att information från händer och öron kunde koordineras. Han lärde sig också att ha tillit till att hans händer och öron kunde ge honom pålitlig information om omvärlden.

Händernas roll är av stor betydelse för språkutvecklingen hos barnet som inte kan se. En av Fraibergs viktigaste upptäckter var att händerna hos det blinda barnet är mycket uttrycksfulla och de övertar ofta funktioner som leende, blick och ansiktsuttryck motsvarande seende barns. De rör sig upphetsat, svarande på glädje och intresse innan de finner sig själva i stånd att utforska eller kunna sträcka sig efter något. Fraiberg fann ut att om hon kunde undervisa mödrar och pedagoger att lägga märke till det blinda barnets händer, kunde de lära sig en hel del från detta. Mödrar som inte gjorde det upplevde ofta ett brott i samspelet med barnet, förmodligen för att det gensvarande leendet som vanligen lägger grunden till ett sådant samspel var omöjligt för ett blint barn. Fraiberg märkte att om mödrar lärde sig att se leenden och tecken på intresse i barnets händer hjälpte det dem att upprätthålla positiva samspel med turtagning och därmed förstärka den tidiga anknytningen som är nödvändig för en bra utveckling.

Pekningar och gester har uppenbart inte samma mening för ett blint barn som för ett barn som kan se. Följaktligen är det första ordet från ett blint barn ofta ord, som namnger föremål, som låter på ett bestämt sätt, eller som finns innanför händernas räckvidd. Att höra benämning på ett föremål samtidigt som barnet rör vid det eller under tiden barnet hör dess ljud, hjälper barnet att förbinda benämning med föremål. För ett blint barn har detta samma värde som pekningen, för att det säkert låter honom förstå att det är en gemensam referens, att det benämnda objektet är det gemensamt tema som han delar med den som talar (denna beröringsprecisa natur är viktig och kommer att talas mer om senare). Selma Fraiberg observerade förhållandet mellan beröring och språkutveckling då hon märkte att Peters ordförråd utvecklades mycket snabbt då han först hade upptäckt objekt, känt på dem, skiljt ut dem och namngivit dem.

Handens utveckling hos det döva barnet.

Det döva barnets händer följer en normal utvecklingsräcka. Barnet lär att koordinera händerna med information från ögonen, lär att sträcka sig och gripa och blir därmed mer förtrolig med att förvalta "självet". Det döva barnets händer påtar sig också den extra tilldelade uppgift att vara barnets röst, på ett mer omfattande sätt än för barn som kan höra och tala. Nyare språkforskning har visat att döva barn "jollrar" med sina händer, använder fler tillfälliga och stadigt mer differentierade handställningar som senare används att forma tecknen i American Sign Language (eller det språk som är barnets infödda teckenspråk) Barn som är döva och lär teckenspråk från födseln, jollrar på detta sätt i samma ålders - steg som hörande barn jollrar med sin röst. De börjar forma tecken ("talar" sina första ord) i ungefär samma tid som barn som använder sin röst säger sitt första ord (Quigley & Paul, 1984 sid. 95). Det tycks som om, i de fall det döva barnet blir uppmuntrat att använda händerna som det viktigaste uttrycksmedlet, klarar också barnet av att med sina händer, uttrycka sig åldersadekvat och med kompetens.

Handens utveckling hos det dövblinda barnet

Hos det blinda barnet är det problematiskt att utveckla tidig anknytning, objektspermanens, händernas autonomi och utforskning av världen. Det är ännu mycket svårare att föreställa sig de problem ett barn som varken kan se eller höra kommer att möta. Därför måste liksom hos de flesta döva barn, det dövblinda barnets händer bli dess röst. De flesta dövblinda barn har lyckligtvis ofta antingen en hörsel och / eller en synrest som det kan utnyttja, när det ska skapa de erfarenheter som är grundläggande för utvecklingen av händernas bruk. Det är helt avgörande för barnet, att få tillgång till en kompetent undervisning. Barnet måste genom stöd och uppmuntran få hjälp att utnyttja sina syn- och eller hörselrester för att på så sätt få möjlighet att uppnå anknytning och objektspermanens. Tillsammans med händernas autonomi och expressivitet, är detta förutsättningarna för utveckling av en stark känsla av "själv", självständig utforskning och språkutveckling.

Vid de tillfällen där man inte kan räkna med vare sig syn eller hörselrester måste händerna överta uppgiften att uppnå utforskande kompetens. Att kunna konstruera en kroppslig föreställningsbild och känsla av "självet" i världen och få en förnimmelse av objektspermanens ger motivation att röra sig ut i världen. Händerna måste också få utveckla teman att uttrycka företeelser och idéer på olika sätt. Det dövblinda barnets händer måste vara nyfikna, lära sig söka, utforska, sträcka ut och gripa och vara i stånd att uttrycka fler och fler teman och idéer, - allt utan den förstärkning som syn och hörsel ger. Det är helt avgörande att denna utveckling sker, då händerna är den primära förbindelsen till omvärlden för ett dövblint barn. Utan att bli motiverad att använda sina händer (eller utan kompensatoriskt användande av andra informationsvägar vid de tillfällen användandet av händerna är omöjligt), kommer det för barnet inte att bli någon skillnad mellan "självet" och omvärlden, inget erhållande av språk och ingen kognitiv utveckling utöver de mest grundläggande idéerna.

Mina observationer av utveckling hos små dövblinda barn fick mig att tro att deras handutveckling är nära relaterat till deras samtals- interaktion med de primära vårdnadshavarna. Jag har vid många tillfällen observerat att en babys eller ett litet

barns första uttrycksfulla användning av handen är en form av självstimulering, ofta hand i mun eller händerna på andra delar av kroppen. Barnets första sträckning ut efter något utanför den egna kroppen förekommer när det känner sig säker på tryggt fysiskt stöd. Det första objektet för utforskning som inte är den egna kroppen är oftast vårdnadshavarens kropp. Utforskning av mors eller någon annan närpersons ansikte om och om igen, sker endast om utforskningen uppmuntras och förstärks. Den utvecklas då till ytterligare utforskning av omvärlden. Om denna utforskning inte uppmuntras, lär barnet inte sträcka ut sina händer efter information. Barnet blir kvar i att fixera sin egen kropp.

Den avgörande frågan är hur taktil utforskning kan stimuleras och hur den kan utvidgas till att omfatta omvärlden. Hur lär man en baby eller ett litet barn att nyttja sina händer? Och hur fortsätter man med att ”lära” ett äldre dövblint barn att använda sina händer? Exakt vilka former av beröring uppmuntrar barnet att sträcka ut i världen mer och mer säkert och att använda händerna som det viktigaste uttrycksmedlet?

Undervisning (stöd) av färdigheter som främjar handens utveckling och uttrycksfullhet hos personer som är dövblinda.

Utgångspunkten i följande är helt blinda personer. De flesta av presenterade förslag kan också med gott resultat användas till synskadade och hörselskadade barn och vuxna. Speciellt personer på tidig utvecklingsnivå, har användning för beröringssinnet som stöd för att styrka skapandet av mening.

1. Iaktta och / eller rör vid barnets eller den vuxnes händer och lär att läsa dem.

Så lyder Selma Fraibergs råd till mammor med blinda barn. Det är svårare och göra detta än det först verkar. Människor som kan se är vana att titta på andras ansikten för att få uttryck av medvetenhet och uppmärksamhet. Att lära sig lägga märke till händerna på dem som är dövblinda är något som måste övas upp. Vi kan också lära oss att använda våra egna händer som sinnesorgan, likväl som vi använder våra ögon för att finna ut vad den dövblinde uttrycker med sina händer. Att vara i beröring med barnets eller den vuxnes händer hjälper oss att avläsa dem. Fraiberg lade märke till att om vi flyttar uppmärksamheten från den blinda babys ansikte till händerna, kan vi läsa ett expressivt språk i händerna, som uttrycker utforskning, invitation, preferens och igenkänning. Ett språk som stadigt blir mer differentierat under de första sex månaderna (sid 107).

2. Tänk på händerna som initiativtagare till samtals-teman i samspelet, särskilt tillsammans med små barn som ännu inte använder ord.

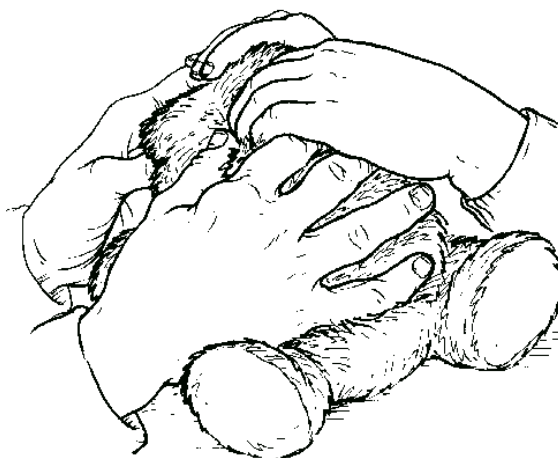
Ett barn som kan se, men som inte har något språk startar normalt samtals-teman med vuxna genom en kombination av joller, ögonkontakt och gester (peka, sträcka ut, och kasta iväg). Ögonkontakt är en särskilt kraftfull igångsättare av teman mellan barn och

mor eller annan nära person. Denna väg är inte möjlig för det barn som varken kan höra eller se. De som vill engagera sig i ett meningsfullt samspel med ett dövblint barn som inte har ett språk, måste lära ett annat sätt att finna ut vad barnets uppmärksamhet riktar sig mot – vad barnet är intresserat av – så att samspelet med barnet innehåller teman som barnet kan bli engagerat av. Händerna är utmärkta igångsättare av teman för det dövblinda barnet. De indikerar ofta, vad barnet har sin uppmärksamhet riktat mot för ögonblicket.

Allt vad barnet gör med eller rör vid med sina händer kan tänkas vara ett potentiellt tema till samspel. De tidigaste teman som blir intressanta, är vanligen att involvera barnets egen kropp och kroppen hos dem som är fysiskt i närheten. Ett litet barn, som är dövblint, är först intresserad av vad den egna kroppen kan, och vad andras kroppar kan och hur det känns. På ett mycket tidigt stadium är uppmärksamheten ännu inte centrerad till händerna, utan verkar vara i hela kroppen. Detta kan ses, bekräftat i glädjen vid kroppsliga händelser, hos mycket små och utvecklingsmässigt unga barn. Att uppmuntra barnet att vara intresserad av det barnets händer rör vid, är en del i att hjälpa barnet växa utvecklingsmässigt. Det är en fördel om barnet gradvis kan flytta sin uppmärksamhet från uppmärksamhet mot hela kroppen, till en uppmärksamhet som är mer begränsat till händerna, då händerna kan reagera på omvärlden på ett annat sätt än kroppen kan. Hjälptill denna utveckling sker bäst genom lyhörd, icke styrande beröring.

3. Använd hand-under-hand beröring för att svara på utforskning, initiering av samtals-teman och känslomässiga uttryck.

Ett barn som är dövblint och ofta tillsynes rätt hjälplös, tycks väcka en önskan om att hjälpa hos föräldrar eller andra nära personer. En av de mest vanliga sätt att försöka hjälpa är "hand över hand"-manipulation, när pedagogen eller föräldrarna har sina händer över barnets händer. Om den formen av stöd blir den mest frekventa, förorsakar "hand-över-hand" beröring att det dövblinda barnet blir passivt, väntar på att en annans händer ska styra. Barnet blir förhindrat att själv lära, sträcka sig ut i världen efter information och stimulering.

Figur 1. Den vuxnes händer är placerade helt lätt under barnets, under det att de utforskar tillsammans.

I de flesta situationer är ” *hand-under-hand*” den mest effektiva sättet när man ska beröra barnet (eller den vuxne), som är dövblindt. När barnets hand undersöker ett objekt eller del av sin egen kropp eller en annans kropp, blir en lätt beröring under barnets hand en taktil parallell till en pekande gest. En sådan beröring etablerar gemensam uppmärksamhet och lägger grunden för språkutvecklingen. Det sätt på vilken beröring utförs på är viktig. *Hand-under-hand* beröring skall omsorgsfullt utföras med tre mål för ögat.

Hand-under-hand beröring ska:

- vara icke styrande
- ge barnet möjlighet att förstå att du delar dess upplevelse av att röra vid samma objekt eller av att göra samma slags rörelse.
- vara öppen för de viktigaste delarna av barnets upplevelse av det objekt det rör vid.

Nyare forskning har visat att ”när barn aktivt har uppmärksamheten riktat mot ett objekt, som det delar med mamman, så är de nära att producera sina första ord och gester”. (Adamson, Bakeman & Smith, 1994, sid. 41). Denna form av beröring som här beskrivs - den vuxnes hand läggs riktigt under barnets, försiktigt om och om igen - säkrar det dövblinda barnets möjlighet att dela uppmärksamhet kring ett objekt (eller en rörelse) På detta sätt är den vuxne också med om att lägga fundament för barnets första ”ord”.

4. Låt dina händer vara tillgängliga, så att barnet kan använda dem som det vill.

Innan ett barn lär sig använda sina egna händer som naturliga instrument, brukar det ofta lita på och använda andras händer. De flesta har sett att det lilla barnet sträcker ut sig efter den vuxnes hand och placerar den på det objekt det vill röra vid. För att ett dövblindt barn ska göra så måste den vuxnes händer vara tillgängliga. När synen inte är tillräcklig måste denna möjlighet erfaras taktilt. Jag har upplevt att den mest effektiva gest oftast är att placera mina händer med handflatan öppen, lätt under barnets hand, med mina indexfingrar tillgängliga, så att barnet kan gripa tag i dem. Om barnet har en brukbar syn, kan samma gest göras framför barnet. Det som kommuniceras i en sådan gest, - upprepat om och om igen, är ” här är mina händer, använd dem som du vill. Undersök vad de kan göra”. Den vuxnes händer ska vara avslappade och eftergivna, innan barnet kan använda dem som instrument. Ofta accepterar barnet erbjudandet, griper mina händer och experimenterar med att röra dem. Utifrån denna enkla gest kan många lekar och handsamtal utvecklas och barnet får möjlighet att bli förtrolig med sin förmåga att använda sina egna händer att påverka omvärlden med.

Figur 2. Den vuxnes händer är underst – tillgängliga som instrument för barnet

5. Imitera barnets egna handrörelser – med dina händer under barnets.

Imitation är den bästa formen för understöd. Den syftar till att rikta barnets uppmärksamhet mot sina egna händer och ge barnet förstärkning i effekten av att använda dem som uttrycksmedel. Detta är motsvarande det mödrar instinktivt gör när de imiterar barnets ljud, rörelser och ansiktsuttryck. Varje gång barnet använder sina händer, till att slå, klappa, vinka öppna eller stänga, vrida, skaka, fingra – kan dessa handlingar imiteras, genom att använda *hand-under-hand* positionen som visas i figur 2.

6. Lek dialog-handlekar frekvent.

För det dövblinda barnet motsvarar dessa lekar jollerlek hos det barn som är på väg att utveckla tal. (när det är möjligt, borde de snarare användas som supplement till jollerlekar, hellre än som ersättning). Leken måste ta sin utgångspunkt i imitation av barnets egna rörelser; den ska uppfinnas och gradvis utvecklas. Att klappa, öppna och stänga fingrarna, ” ”krafsa” med fingrarna, kittlas och många andra liknande rörelser kan alla utföras på ett lekfullt sätt – ömsom barn-vuxen med maximal möjlighet för barnet att känna den vuxnes händer.

7. Tillrättalägg omgivningen så att den uppmuntrar till handaktiviteter som motsvarar barnets utvecklingsålder.

Tillgång till leksaker eller annat intressant material vid mittlinjen, är speciellt viktigt för barnet som ska lära sig att föra samman sina händer. Att hänga leksaker över sängen eller i ”det lilla rummet” som Lilli Nielsen har designat, ger barnet möjlighet att upptäcka sin egen förmåga att koordinera sina bägge händer och kommer att uppmuntra till förtroende med denna färdighet. Leksaker med ljud, för dem som kan utnyttja en hörselrest, eller leksaker med intressanta ytor är speciellt värdefulla. Att lägga märke till barnets gripförmåga och skaffa leksaker passande till denna förmåga är också viktigt. – t ex kommer ett barn med helhandsgrepp (ulnar-palmar grepp) få användning för olika leksaker som kan främja utvecklingen fram mot ett pincettgrepp.

Då barnet ännu bara är intresserat av föremålet för dess egen skull, är det viktigt att observera vilka kvaliteter hos föremålet barnet intresserar sig för, och skaffa fram ytterligare leksaker som har liknande men en aning olik kvalitet. Ett sådant tillvägagångssätt kommer stödja utvecklingen av barnets taktila erfarenheter och i med det stödja utvecklingen av handens färdigheter och tillit till den. Det är viktigt att barnet får konstant erbjudande av taktilt material.

8. Uppmuntra barnets kastenergi i väl anpassade miljöer och vid rätt tidpunkt i barnets utvecklingen.

Det är avgörande för det dövblinda barnets utveckling att det får tilltro till sina händer. Därför är det viktigt att uppmuntra allt aktivt användande av händerna. När barnet kastar saker stimuleras både användning av handen och de stora musklerna. Vi har sett att ytterligare en del i utvecklingen, är speciellt viktig för ett barn utan syn. Denna utveckling är knuten till uppnåelse av säker förnimmelse av objektspermanens och känslan av "själv". Bönpåsar med ett behagligt tyg är speciellt lämpade till en säker och motiverande kastlek. En trygg miljö, när kastandet inte utsätter barnet eller andra för fara, ger närpersonen möjlighet att tillåta och uppmuntra denna form av beteende på passande tidpunkter och med det, hjälpa barnet att utveckla en aktiv tro på dess egen förmåga att använda händerna att kasta med.

9. Låt dina egna händer vara tillgängliga, då de ger möjlighet till olika aktivitet.

Föräldrar och andra närpersoner till dövblinda barn och vuxna kan bidra till många goda upplevelser av omvärlden, genom att invitera barnet eller den vuxne att känna med händerna, när det lagas mat, görs rent, samlas material, tvättas, utforskas, kommuniceras med andra eller bara slappnas av. När ett barn eller en vuxen känner sig bra till mods med hand-under-hand positionen (hans hand vilar på en annans) kan invitationen till att röra utföras språkligt ("vill du gärna röra vid...?") eller helt enkelt lägg din egen hand försiktigt under den dövblindes hand och flytta dem mot aktiviteten. Om din hand är under den dövblindes hand, är han fri att flytta sig undan och din hand känns som en invitation istället för en styrning. Om vi utgår från att barnet har haft många positiva icke-styrande upplevelser, som involverar beröring, kommer han att vara nyfiken och motiverad till att vilja utforska dina handlingar. Möjligheter i form av sådana erbjudande många, många gånger under samspelet utvecklar ett barns händer och hjärna. De erbjuder också för en dövblind vuxen kontinuerliga möjligheter att vara i kontakt med vad som sker ute i världen, tingen ute i värden och möjlighet till samspel med andra.

Det är viktigt att ge den dövblinde personen möjlighet att "överhöra" teckenkommunikation genom att beröra händerna på dem som är involverade, och det borde göras regelmässigt. Utan invitation till beröring av sådana samtal får inte den dövblinde erfarenhet av att vara delaktig i andras samtal. Han kommer att få en felaktig upplevelse av att kommunikation bara är riktat mot honom själv. Detta har självfallet sociala följder om det utgör personens hela erfarenhetsgrund. Bokstavligt talat, att vara i beröring med andras samtal skapar möjlighet för en person som är dövblind till utökade erfarenheter och en utvidgning av omvärlden.

10. Låt den dövblinde få rik taktil tillgång till omvärlden.

Detta verkar kanske uppenbart, men det glöms alltför ofta. En person som är blind, men som har behållit en bra hörsel, kan lära en hel del genom vad han hör och kommer ofta med frågor, om han får röra vid intressanta objekt, vilkas existens han fått en antydning om genom samtal eller ljud. En person, som är dövblind har mycket få upplysningar om vad som finns utanför händernas räckvidd. Han är därför beroende av omgivningens goda vilja att göra miljön tillgänglig. När man går in i en ny miljö, är det speciellt viktigt att orientera den dövblinde. Ett barn behöver få många, många upplevelser med att beröra objekt och omgivning, innan språket kan beskriva detta meningsfullt och innan han kan ha nytta av en tolk i stället för att själv få känna.

11. Låt din hand vara modell för den färdighet som du önskar att barnet eller den vuxne ska förvärva och låt dem få tillgång till beröring.

Allt för ofta visas först blinda eller dövblinda barn handfärdigheter, genom att deras händer genom rörelser förs till de aktiviteter, som läraren eller närpersonen vill att de ska utföra. Denna form av assistans kan vara värdefullt för barnet som har svårt med manipulation. Det hjälper barnet att "se" dig göra handlingen först, innan han förväntas utföra den, och innan han manipuleras genom den. Denna form av "modell-lärande" kan ske på ett naturligt sätt om aktiviteten är planlagd som en gemensam aktivitet: gör hellre saker med barnet än för barnet. En aktivitet som tandborstning t ex. kan lätt bli modell-lärande för barnet om du gör det till en vana att borsta dina egna tänder samtidigt och om du inviterar barnet att röra vid din tandborste och dina rörelser när du utför aktiviteten.

Vuxna personer som är dövblinda, kan ha stor fördel och känna ömsesidighet av denna modell-lärande. På en verkstad, där personalen utför samma uppgifter som brukarna, är det en bra idé om personalen också låter de brukare som inte kan se, beröra sina händer, när de arbetar. På detta sätt kommuniceras det en hel del till personen som är dövblind. De imiterar inte bara handfärdigheter, utan uppmuntras också till andra arbetsfärdigheter som t. ex. upprätthållande av uppmärksamhet. Som supplement bekräftar detta beteende en form av gemenskap hos den dövblinda, som blir en del av "vi" istället för att känna sig isolerad eller utanför. Denna känsla av tillhörighet skapas genom att de som arbetar tillsammans med dövblinda får öva upp sig i att använda sina händer.

12. Gör språket tillgängligt för den dövblindes händer.

För många dövblinda människor är händerna det enda sinnesorgan, som kan ge tillförlitlig möjlighet till nyttjande av språk. Ett litet barn som kan höra, får höra tusen och åter tusentals ord innan det säger sitt första ord. Ett dövblint barn behöver "röra/känna" tusentals "ord" innan det är istånd att börja förstå och forma sina egna första ord. Barnet behöver för att "röra" vid dessa ord på ett sätt så att det bereds koppla en betydelse vid dem under det att barnet rör vid dem ("orden"). Handlingar ska "namngivas" under det att barnet utför dem, och känslor ska namnges under det att de upplevs.

Det vanligaste och mest effektiva sättet att göra språket taktilt tillgängligt på, är att utgå från teckenspråket. I Alaska blir dövblinda Inuitbarn naturligt presenterat för teckenspråk, därför att människorna från den kulturen redan känner till teckenspråk. De använder teckenspråk att kommunicera med över långa avstånd, när de jagar. En familj börjar använda teckenspråk så snart de upptäcker att barnet är dövt. Genom att ha lätt tillgänglighet till teckenspråk (tillgängligt, för att deras boenheter är små och därför gör att beröring är bekvämt) tillägnar sig dövblindfödda barn från denna kultur många tecken i 4-5 årsåldern. (Rohnda Budd, Personal Communication, March, 1997). Pedagoger, föräldrar och andra närpersoner bör försöka inrätta en liknande kultur i klassrummet och i hemmet. En kultur i vilken det dövblinda barnet kan "höra" språket med sina händer (eller ögon, om det är möjligt). Att göra språket tillgängligt för händerna eller ögonen är annat än att undervisa i språk med ett tecken åt gången. Ett barn eller en vuxen lär språk genom att konstant vara utsatt för meningsfulla sammanhang och inte genom att lära ett ord i taget. Att undervisa i individuella ord är nödvändigt ibland, men bara när du samtidigt har tillgång till kontexten.

Teckenspråk, tademethoden, taktila kännemärken, referensobjekt, tvådimensionella symboler och braille kan göra språket tillgängligt för händerna på den person som inte kan se och höra. Att låta en dövblind person röra vid dig, när du talar, med sitt långfinger lätt på din underläpp och fingra längs med din hals, där ljuden vibrerar (denna handställning kallas tadampositionen) kan göra det möjligt att diskriminera mellan vokala vibrationer, som ytterligare kan öka möjligheten till språk. Att representera aktiviteter med taktila kännemärken och/eller med referensobjekt kan vara en av de första symboliska sätt, varpå språket kan göras taktilt tillgängligt. Att få lov att möta skrift med braille eller med olika ytor motsvarar det seende barnets naturliga möjlighet att möta det tryckta ordet. Det dövblinda barnet ska på detta sätt få lov att möta enkla ord, långt innan de förväntas läsa dem. På detta sätt erfar barnet att "skriften" med braille eller med annan ytstruktur finns och att dessa representerar föremål eller personer, på samma sätt som ett seende barn börjar observera ord på alla slags ting i hemmet och i skolan.

13. Bli medveten om dina egna händer som medlare av känslor även som medlare av andra funktioner

Var gång vi rör vid varandra, kommunicerar vi något genom kvalitén av beröringen. En dövblind är säkert i stånd till att läsa en sådan kommunikation med mera känsla, än människor som primärt fokuserar sin uppmärksamhet på vad de ser och hör. Vi måste därför vara klara över, vad vi kommunicerar när vi berör.

Mina elever och vänner har genom åren lärt mig, att en stor variation av känslor kommuniceras med beröring. Den hastighet mina händer rör sig med, lättheten eller tyngden vid min beröring, värmen eller kylan i mina händer, allt detta och mer därtill kan meddela glädje, sorg, vrede, otålighet, besvikelse och en hel räckvidd av andra känslor. Det hjälper vår kommunikation om vi är på det klara över vad våra händer säger när de berör. Men vi kan inte alltid vara fullt medvetna om eller ha kontroll över, vad våra händer förmedlar. Här kan våra elever, vänner och familjemedlemmar, som är dövblinda, vara till stor hjälp för oss. De kan spegla våra egna känslor åt oss,

hjälpa oss att bli mer medvetna och mer uppmärksamma. Detta kan dock bara ske om vi är lyhörda för deras reaktioner över oss och om vi tillåter feedback.

Händerna kan inte bara uttrycka känslor, utan också intentioner. En beröring kan vara ett kommando, en fråga, ett utrop, en imitation, en enkel eller en komplex kommentar beroende på dess art. Överdriven användning av dessa viktiga funktioner, kan hämma samtalsmässig interaktion oavsett om konversationen är verbal eller icke verbal. För många kommandon eller ”undervisningsmässiga” frågor (som frågeställaren redan vet svaret på) förstör lätt flytande samtal. Man behöver bara se på sina egna samtalsfarenheter för att veta att det är sant. Kommentarer, riktiga frågor och invitationer främjar med stor sannolikhet interaktionen. När vi samspelar med personer som är dövblinda – också personer som inte behärskar språket – måste vi lära oss beröra på ett sätt som kan förmedla intentionerna. En sjukgymnast t ex. vet att det är lättare att inbjuda barnet till att göra en bestämd rörelse, än att kommendera det till att göra rörelsen. Att låta pauser i samspelet ske genom beröring, att kommentera vad barnet än intresserar sig för främjar sannolikt också interaktionen. En kommentar kan anta den enkla formen för hand-under-hand beröring, som beskrevs i punkt 3, eller det kan vara en icke rikttningsbestämd beröring som uttrycker sympati. Det kan också vara en efterlikning av en gest som helt enkelt säger ”Jag hör vad du säger”, på samma sätt som ögonkontakt eller en nick med huvudet bekräftar detta till en som kan se. Den viktigaste egenskapen hos en kommentar, till skillnad från ett kommando, ett direktiv eller några former av frågor, är att den inte innehåller några krav. Den leder den andre till friheten att svara eller inte svara.

Att lära sig att kommentera med våra händer, när vi är i interaktion med dövblinda personer, kräver ofta, att man motstår frestelsen till att styra och ordna saker för och till den andre. Denna frestelse har ofta, icke minst utifrån min erfarenhet, sitt ursprung i en önskan att vilja hjälpa en person, som tycks ha behov av mycket hjälp på grund av sitt funktionshinder. Att motstå detta, förutsätter att jag börjar lita på och respekterar den naturliga kompetens som den personen som är dövblind har, oavsett vilken form denna kompetens visar sig i. Jag har börjat förstå, att han kommer att upptäcka saker av sig själv om jag inte styr hans händer, och att han kommer att komma fram till sina egna observationer och idéer om jag inte bara ställer ledande frågor. För att detta ska kunna ske måste jag ge hans händer frihet och tid till att uttrycka sig själva. Jag måste också lära mig att använda mina egna händer, inte bara som instrument (dess vanliga funktion) utan också som ett sinnesorgan, en slags röst, som kan förmedla många olika känslor.

En vuxen kvinna som är dövblind, beskrev en upplevelse, där en omsorgsfull beröring användes för att förmedla känsla och empati:

Jag minns när jag blev opererad på ett sjukhus och var på väg att vakna upp ur narkosen. Jag var inte riktigt klar än och började känna mig ”ensam” eftersom jag varken hade hörapparater eller glasögon och därför var avskuren från omvärlden. Plötsligt kände jag en hand stryka min arm som för att berätta att allt var ok. Den handen gav mig stor tröst. Den förmedlade mer än både syn och hörsel skulle ha gjort vid den tidpunkten. (Dorthy Walt, Personal Communication, April 1997).

En annan ung kvinna som är dövblind, uttryckte betydelsen av händer i hennes liv med följande dikt:

Mina händer mina händer är.....
Mina öron, mina ögon, min stämma.....mitt hjärta
De uttrycker min längtan, mina önskningar och behov
De är ljuset som leder mig genom mörkret

De är fria nu....inte längre bundna till hörande-seende världen
De är fria och guidar mig mjukt
Jag sjunger med mina händer
Sjunger högt nog, så att de döva hör
Sjunger klart nog så att de blinda ser

De är min frihet ut ur en mörk, tyst värld
De är mitt fönster till livet
Genom dem kan jag verkligt se och höra

Jag kan erfara solen mot den blå himlen
Glädjen av musik och skratt
Det milda regnets väta
Hundens grova skall

De är min nyckel till världen
Mina öron, mina ögon, min röst...mitt hjärta

De är jag

Amanda Stine, 1997

Vi ha alla mycket att lära om händer och om beröring som en väg till kunskap. Beröring är ett försummat sinne i vår kultur, och händerna ignoreras allt för ofta som uttrycksmedel. Dövblinda människor kan vara våra lärare, när vi vill lära oss, hur vi ska använda våra händer på ett mer insiktsfullt sätt.

Referenser.

Adamson, Bakeman & Smith (1994) Gestures, Worlds and Early Objekt Sharing. V. Volterra, and C.J. Erting (Eds). From Gesture to Language in Hearing and Deaf Children. Washington DC: Gallaudet University Press.

Fraiberg, S. (1977) Insights From the Blind, Comparative Studies of Blind and Sighted Infants, New York: Basic Books.

Lane, H. (1007, juni). Modality-appropriate Stimulation and Deafblind Childeren and Adults. Address to Hilton-Perkins Conference on Deafblindness, Washington, DC.

Quigley, S.P. & Paul, P.V. (1984). Language and Deafness, San Diego, CA: Colege-Hill Press.

Efterord

Av Harald Lane

Det är allmänt känt att evolutionen begåvar arter med möjlighet att över tid anpassa sig till omgivningsförändringar. Insikten om att utvecklingen också har begåvat oss med möjlighet att anpassa oss under hela vår livstid, till vår omgivning är mindre. Det helt häpnadsväckande är också att den mänskliga hjärnan kan anpassas till omgivningsförändringar, detta kallas kortikal plasticitet.

Den kortikala plasticiteten tjänar mycket mer än som enbart förstärkning av hjärnområden som tar emot stimulering och stänger ner hjärnområden som inte längre tar emot stimulering från verkningslösa sinnen. Den involveras också när några sinnen är reducerade, genom kompensatoriska förändringar i nervvävnader som är till nytta för andra återstående sinnen. Hjärnan kan skapa nya förbindelser i vävnader, som tjänar de övriga sinnen, och kan också omfördela stimuleringen till de återstående sinnenas hjärnområden, som annars varit verkningslösa. På detta sätt skapas en neutral bas för ökad prestation för de återstående sinnen, en anpassning som understödjer organismens överlevnad med en alternativ sensorisk konfiguration. Detta resulterar i att man kan lära språk enbart med synen, man kan lära objektsklassificering och objektskonstans genom att använda beröring, lära att förutse genom att använda lukten, lära orsakssammanhang genom att använda hörseln osv. På samma sätt kan socioemotionella färdigheter som uppmärksamhet, intresse, anknytning och lek, läras och utföras av olika sinnen. Den döve lär alla dessa ting utan ljud, den blinde utan syn. För att detta ska lyckas måste ett slutgiltigt problem lösas: Hur ska presentationen av händelserna omorganiseras för att matcha de tillgängliga sinnesmodaliteterna?

För att få en förnimmelse av den skarpsinnighet och komplexitet, som är involverad för att skapa den stimulering som passar till en given modalitet, behöver vi bara se på ett av de naturliga språk som har utvecklats att passa den seende människan – det amerikanska teckenspråket för döva – och lägga märke till på vilket sätt det är anpassat till synen, dess regler för teckenformation, dess användning av rummet i förhållande till grammatiken, dess användning av fler samverkande kanaler i förhållande till information och mer därtill. Döva barn som exponeras för teckenspråk utan rumsliga aspekter kommer ändå i slut änden att ta med dessa i sina teckenspråkiga yttringar, även om de aldrig har sett dem.

Om barn som växer upp som döva är visuella människor, så är barn som växer upp som dövblinda, taktila människor. Stimulering anpassad till deras modalitet måste framför allt komma genom huden, speciellt de sinnesreceptorer, som kan nå ut i rummet omkring den dövblinde personen, händerna. Dövblinda vuxna kan lära oss mycket om hur man kanaliserar information genom känselsinnet, då de använder denna form av bearbetning varje dag. Utmaningen sen, för familjer och lärare till dövblinda människor är, att finna vägar att omorganisera vår dagliga samvaro, som

normalt är anpassad till syn och hörsel, så den istället blir anpassad till beröring. Braille gjorde detta, då han uppfann sin kod till alfabetet; det dövblinda samhället gjorde detsamma när de anpassade kommunikation på teckenspråk till den taktila modaliteten. På detta sätt måste samtliga former för mänsklig samvaro tänkas igenom. Detta förutsätter djup kännedom om dövblinda människor, en beredhet att vara deras elever såväl som deras lärare, engagemang och kreativitet. Barbara Miles uppenbarar allt detta i denna artikel, genom hur hon reflekterar över hur man talar händernas språk från hand till hand.